

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM ČESKOSLOVENSKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ V NOVĚJŠÍCH A NEJNOVĚJŠÍCH DĚJINÁCH

Antonín Šnejdárek

V novějších dějinách Evropy, po francouzské revoluci, byly podniknuty tři velké pokusy zorganizovat Evropu na základě rozhodnutí vedoucích mocností. Hned po napoleonských válkách se pokusil vídeňský kongres nejen určit hranice mezi různými evropskými zeměmi, ale vytvořit také trvalou organizaci velmocí nebo jejich vedoucích a vládnoucích kruhů. Jak známo, byla svatá aliance skoro po dvě generace určující silou mezinárodních vztahů a teprve revoluce v r. 1848 otrásla tímto faktorem s konečnou platností a zahájila nové období rozvoje evropského kontinentu.

Na berlínském kongresu v sedmdesátých letech minulého století stála v popředí především otázka nové organizace jižní a jihovýchodní Evropy, která se ukázala naléhavou po zhroutilí rozhodujícího vlivu Turecka a po vzniku sjednocené Itálie. Také na tomto kongresu bylo dosaženo dohody, kterou vládnoucí kruhy evropských velmocí rozhodly o osudu této části Evropy.

Po skončení první světové války se na pařížské konferenci vítězné mocnosti opět dohody na novém vzhledu Evropy a zorganizovaly ji podle svých představ a svého vlivu. Na pařížské konferenci se však poprvé objevil nový fenomén, dosud v dějinách neznámý. Tento fenomén působil v sálech Versailles, i když velmoc, z níž vyvstal, přítomna nebyla. To nové, co se v mezinárodní politice poprvé pocítilo po první světové válce, byla existence státu, který neprováděl již tradiční politiku feudálů nebo kapitalisticko-imperialistických států, ale novou, protiimperialistickou a proletářskou mezinárodní politiku na základě zásadních změn třídních poměrů uvnitř své vlastní země. Tento nový fenomén je spjat se vznikem prvního socialistického státu světa, se Sovětským svazem.

Jestliže analyzujeme pokusy zorganizovat Evropu nebo dokonce celý svět, které byly podniknuty na těchto velkých konferencích, vidíme, že se některé typické momenty opakovaly. Především to je moment mocenského faktoru, který byl uplatněn ve všech případech. Vítězové jednoduše nutili poražené přijmout stav, který vytvořili, aniž se poražených ptali nebo dokonce národy těchto zemí žádali o souhlas.

Druhým důležitým momentem byla skutečnost, že rozhodující silou při vzniku nového stavu byly vládnoucí kruhy příslušných zemí, tj. feudálové nebo kapitalisté, kteří našli společný jazyk jen v jednom bodě, a to v otázce panství své třídy. Ve všech ostatních otázkách se řídili jen svým vlastním prospěchem a ziskem a to vyvolalo významné a hluboké difference mezi státy. Konečně třetím důležitým momentem, který vyplynul z analýzy těchto mezinárodních kongresů, byla skutečnost, že se každé z přijatých rozhodnutí opíralo jen o mocenský faktor, a proto mělo platnost jen po dobu, po kterou trvala nadvláda sil, které je učinily. V okamžiku, kdy tato nadvláda skončila, zhroutil se celý systém

* Přednáška proslovená v Německé společnosti pro zahraniční politiku v Bonnu 29. března 1967.

vybudovaný na příslušné konferenci a otevřela se cesta nové válce a novému pokusu o organizaci Evropy.

Je samozřejmé, že za těchto poměrů v mezinárodní politice byla zvláště obtížná pozice malých národů. Měly málo možností mluvit do vysoké politiky a rozhodnutí o jejich osudu velmi často neodpovídala přání jejich, ale přání určitých činitelů vysoké politiky, tj. vládnoucích kruhů velmocí. Není také divu, že politika malých národů nabyla některých charakteristických rysů, které byly vyvolány těmito skutečnostmi a které sloužily dočasným bezprostředním zájmům nacionální politiky malých národů.

Tak tomu bylo také ve vývoji mezinárodních vztahů národů Československa. Český a slovenský národ se po francouzské revoluci a po napoleonských válkách rozvíjely v habsburské monarchii. Tento vývoj byl ovlivněn různými faktory. Přes vývoj vlastní národní buržoazie a později vlastní dělnické třídy proces vzniku moderního národa vrcholil samozřejmě v pokusu doplnit samostatnost národní samostatnosti státní. Na druhé straně směřoval vnitřní vývoj v rakouské monarchii, zvláště po r. 1866, který přinesl Rakousku velkou vojenskou porážku, stále více ke germanizaci vedení rakouského státu a ke skutečnosti, že Rakousko-Uhersko se stávalo stále více satelitem mocné německé říše a německého imperialismu. V předvečer první světové války bylo Rakousko-Uhersko víceméně prodlouženou rukou určitých sil německého imperialismu, zvláště v národnostní otázce, v politice proti Balkánu a proti Rusku.

Za těchto okolností se zahraniční vztahy českého a později také slovenského národa vyvíjely úměrně strašně hrozbě německého nacionálního šovinismu a později německého imperialismu. V r. 1848 viděla česká buržoazie, tehdy ještě slabá a bez politického vlivu, svého spojence v mnohonárodnostním Rakousko-Uhersku. Proto Palacký jménem tehdejší české politiky účast ve frankfurtském sněmu odmítl.

V šedesátých letech, kdy již pokročil zvláště v českých zemích proces industrializace a kdy se na druhé straně citelně projevovale hrozba prusáčtějšího Německa, hledala česká buržoazie nové spojence ve světě, kteří by jí pomohli k vybudování samostatnosti. Orientovala se především na Moskvu a Paříž. Jsou dobře známy kontakty tehdejších vedoucích českých politiků s moskevskými politickými kruhy a později také s některými vládními kruhy v Petrohradě, právě tak jako kontakty s lidmi kolem císaře Napoleona III. a později s některými politiky francouzské třetí republiky. V těchto letech se zrodila v české a později též ve slovenské buržoazii určitá představa mezinárodní politiky v zájmu národa. Tato politika záležela především ve spolenectví s nepřáteli Německa, neboť se věřilo, že to je jediná možnost, jak zachránit národ a později získat samostatnost.

Velké dělnické hnutí, které bylo obzvláště silné v českých zemích a skoro od samého počátku spjaté s mezinárodním dělnickým hnutím, bylo sice nesené velkými idejemi o mezinárodní spolupráci proletariátu a o solidaritě dělnické třídy, ty však nemohly zabránit tomu, aby do dělnického hnutí vnikly některé nacionalistické prvky. Zvláště po brněnském kongresu sociální demokracie se také uvnitř dělnického hnutí Rakouska-Uherska vyvíjela diferenciaci podle národností, která dokonce v jednotlivých případech vedla k otevřenému organizačnímu oddělování.

První světová válka, její vývoj a rostoucí závislost Rakouska na Německu zvyšovaly nebezpečí germanizace a provedení dlouho připravovaných a známých plánů německého imperialismu proti střední a východní Evropě. Malé národy habsburské monarchie reagovaly na toto nebezpečí stále důraznějším požadavkem politické nezávislosti. Podmínky, které vznikly ve světě díky vítězné bolševické revoluci v Rusku, umožnily těmto národům se osvobodit a založit nezávislé politické státy. Z historického hlediska to znamenalo v dějinách Evropy obrovský krok vpřed.

V případě Československa ovlivnila tato skutečnost usměrnění zahraniční

politiky, která vyplynula z dřívějších českých měšťáckých koncepcí a byla spjata s myšlenkou, že československý stát se musí spojit se silami, které jsou proti Německu a které se Německa bojí. Tak se Československo stalo částí tzv. francouzského obranného systému. Buržoazní Československo s tímto francouzským obranným systémem žilo a ztroskotalo. Hrozná probuzení národů Československa po Mnichovu a po zradě západních demokracií přineslo poznání, že se versailleský systém od dřívějších systémů příliš neliší a že se žádný malý národ v imperialistických systémech a mezinárodních organizacích bezpečným cítit nemůže.

V československém odboji za druhé světové války, v obsazené zemi i mimo ni, se stále více prosazovaly ideje, které s sebou nesly i nové představy o budoucí organizaci Evropy. Nebylo to však jen v případě československého odboje, ale prakticky ve všech národních odbojích zemí Evropy. Lidé, kteří za nejhorších podmínek nasazovali životy za svobodu svého národa, chtěli samozřejmě, aby z jejich obětí povstal skutečně nový, svobodný, sociálně spravedlivý a mírumilovný svět. Existence těchto idejí a tohoto přesvědčení většiny evropských odbojových hnutí nutila mimo jiné vedoucí politiky západu přijmout takové plány organizace Evropy *post bellum*, které by jinak nikdy nepřijali. Tyto plány vycházely ze skutečností a jejich cílem bylo především položit základy systému, který by evropskému kontinentu zaručoval trvalý mír. Proto byly tyto plány pokrokové, mírové a otevíraly cestu k nové organizaci Evropy, která se lišila od všech předešlých pokusů.

Vztahy mezi Československem a Německem byly v období mezi první a druhou světovou válkou charakterizovány především pokusem o vybudování normálních vztahů na podkladě nově vzniklých skutečností, na druhé straně pokusem německé politiky rozbít tyto nové skutečnosti a vytvořit absolutní hegemonii Německa ve střední Evropě. Je přímo symbolické, že tyto názory nalézáme u německé strany už na samém počátku vzniku Československa v letech 1918-1919 v odlišných stanoviscích německého generálního konzula v Praze a německého velvyslance ve Vídni. Zatímco první z nich hájí stanovisko, že je nutno vytvořit podmínky k vyrovnání mezi Německem a nově vzniklým československým státem, druhý z nich velmi tvrdě doporučuje zákrok Německa proti nově vzniklému československému státu a pomoc německé menšiny v Československu proti vládě tohoto státu.

V obou těchto pokusech se odrážejí síly i představy vytvořené historicky. Československo-německé vztahy, do r. 1918 vlastně česko-německé vztahy, mají několik zvláštností, které je specificky odlišují od vztahů jiných národů ve střední Evropě k Německu. První touto zvláštností je skutečnost, že až do r. 1848 existoval u Čechů i Němců žijících v českých zemích jakýsi společný pocit zemského vlastenectví (*Landespatriotismus*). Tomu odpovídal i německý termín *Vaterland*, jehož používala k označení českých zemí německá menšina. Prudké proudy vzedmutého nacionalismu v jediné generaci rozbily tyto představy i tyto pojmy. Zatímco v šedesátých letech doznívají ještě poslední představy zemského vlastenectví v posledních Stifterových pracích, nastupuje již generace, která pojem *Vaterland* zaměnila pojmem *Heimat*. Tato generace není již prodchnuta myšlenkou národní snášenlivosti a vyrovnání mezi oběma vedle sebe žijícími národostmi, je naplněna představou, že Čechy a Morava jsou německou vlastí, přičemž se tyto představy opírají o potencionální veliké spojence za hranicemi obou českých korunních zemí.

Vzniká druhá zvláštnost česko-německých vztahů. Vytvářejí se vztahy, které ve skutečnosti nejsou česko-německými v širokém slova smyslu, ale daleko spíše jsou určovány konkrétními lokálními vztahy mezi Čechy a Němci žijícími v českých zemích. To vede k dlouhodobé deformaci oboustranného pohledu na

skutečné vztahy obou národů. Češi vidí Němce a Německo jen jako obrovské a hrozivé zázemí německé menšiny v českých zemích. Naproti tomu Německo vidí Čechy a české problémy očima sudetských Němců. Tedy právě tak deformovaně, a když v r. 1918 vzniká československý stát, nemůže se řada německých politiků a převážná část německého mínění vyrovnat s touto novou skutečností, která se zdá v úplném rozporu se všemi předcházejícími představami.

Třetí specifikum československo-německých vztahů záleží v tom, že i v období výmarské republiky pokračuje tato základní deformace v československo-německých vztazích a že oba vedle sebe se vyvíjející národní celky se vlastně stýkají převážně přes prostředníka, jímž jsou německé menšiny v Československu. Je pravda, že v některých německých diplomatických kruzích, zvláště ve dvacátých letech, převládají realistické pohledy na československo-německé vztahy a že tyto vztahy mají po určitou dobu, zvláště po vstupu Německa do Společnosti národů, naběh k seriózní normalizaci. Po několik let jsou mezi oběma státy přinejmenším korektní sousedské vztahy.

Třicátá léta a Hitlerův příchod k moci v Německu přirozeně znamenají konec všem pokusům o normalizaci vztahů mezi oběma státy a začátek německé politiky zaměřené k tomu, aby Československo bylo smeteno s povrchu zemského. Celá tato politika koncepčně zcela přirozeně navazuje na historicky vzniklé představy a je ulehčována dlouholetou deformací představ o Československu a českých zemích tak, jak je německé veřejnosti prezentuje převážná část sudetských Němců. Hitler též používá tohoto nástroje, jímž je německá menšina v Československu a zvláště její zfašizovaná* henleinovská část tvořící drtivou většinu této menšiny, ke konečnému náporu proti Československu a ke zničení československého státu ve dvou rychlé za sebou jdoucích etapách. V r. 1945 se obnovuje Československo v důsledku vítězství protihitlerovské koalice. Je nespornou historickou skutečností, že tehdejší Německo by samo z vlastního rozhodnutí bylo nikdy nepřiznalo Československu právo samostatné existence. Víme, že i tak významné protihitlerovské kruhy, jako byla Goerdelerova skupina, počítaly se zachováním tzv. protektorátu Čechy a Morava v nějaké formě. Je tedy třeba zaznamenat další specifikum československo-německých vztahů platící nyní i po roce 1945, tj. že samostatný československý stát vznikl na základě vítězství sil, které porazily fašistické Německo, bez jakékoli účasti německého činitele při svém obnovení. Je pravda, že otevření němečtí antifašisté bojovali po boku československého odboje na různých místech Evropy a že se podíleli i na některých odbojových akcích na československém území. Šlo však o ojedinělé případy, jichž si československý lid vysoce váží a jejichž památku zachovává s pietou.

Vývoj v evropské politice po druhé světové válce byl na počátku charakterizován dvěma základními rysy. První z nich byl v podstatě politicko-ideologického charakteru. Byl to zápas o sociální strukturu poválečné Evropy. Velká revoluční vlna vzvednutá protifašistickým odbojem evropských národů a rozhodná vojenská vítězství Rudé armády, která dobyla Berlína a dosáhla na široké frontě Labe, vytvořily podmínky k tomu, že v řadě evropských zemí byly vytvořeny základy socialistického sociálního řádu a že byly vytvořeny socialistické politické režimy vedené komunistickými stranami. Tento moment sehrál významnou roli ve vztazích mezi jednotlivými evropskými státy v jejich poválečném vývoji. Státy, které zvolily tuto revoluční socialistickou cestu, se přirozeně octly ve společné zájmové sféře a obrana těchto společných zájmů, jakož i skutečnost, že v těchto zemích převzala moc dělnická třída, která až dosud neměla rozhodující vliv na politiku, způsobily, že dřívější drobné hraniční a národnostní spory ustoupily do pozadí a přestaly hrát významnou roli ve vztazích mezi těmito státy.

Druhý typický rys tohoto období byl dán budováním dvou vojenských bloků. Atlantický blok jako první vytvořil vojenskou základnu, která si nadlouho podřídlila i zahraniční politiku států — členů bloku. Proti Atlantickému bloku,

jako odpověď na jeho vytvoření, vznikl Varšavský pakt složený ze socialistických zemí. Tak rozdělení Evropy podle sociálních systémů bylo doplněno rozdělením Evropy na dva proti sobě stojící vojenské bloky. Po dlouhou dobu byly vztahy evropských států především podmiňovány a určovány příslušností k jednomu nebo ke druhému existujícímu bloku. Velké napětí mezi oběma bloky vrcholící na počátku padesátých let v období korejské války znemožňovalo jakékoli rozšíření již existujících styků, nebo dokonce vytvoření nových normálních styků mezi státy příslušejícími do rozdílných bloků. Toto rozdělení mělo i dalekosáhlý vliv na seskupování, respektive aktivizaci určitých politických sil uvnitř jednotlivých států, příslušejících do některého z bloků. Do popředí politické aktivity se v každém z těchto států dostávaly především síly, které byly nejradikálnějším odpůrcem ideologie a politiky druhého bloku. Intensita tohoto procesu nebyla ovšem v obou blocích stejná a také charakter sil, které se dostaly do pohybu, nebyl stejný. Protikomunistické tendence v zemích Atlantického bloku vedly k určitému zaktivizování sil, které byly blízké fašismu a přežily jeho pád a které nyní byly zapojeny jako spolehlivý spojenec této politiky do protikomunistických atlantických seskupení. To bylo zvláště typické v západním Německu, jehož tři okupační zóny se současně se vznikem Atlantického paktu přeměnily v Německou spolkovou republiku. Mnoho, co se odehrálo kolem vzniku NSR, a mnoho, co souvisí s vytvořením politických sil uvnitř NSR, nelze vysvětlit právě bez přihlédnutí k těmto politickým úvahám a zásadám. Mnoho bylo diktováno opozicí k událostem ve východní zóně Německa a snahou vytvořit ze západního Německa pevnou baštu proti očekávaným anebo vykonstruovaným náporům z Východu. Tento vývoj ovlivnil přirozeně v tomto období a do značné míry dosud ovlivňuje vztahy NSR se socialistickými zeměmi v Evropě a též s Československem.

Pokusme se nyní analyzovat některé typické momenty vztahů mezi Československem a Německou spolkovou republikou po jejím vzniku. Především vstupuje do německo-československých vztahů několik významných nových faktorů, které nikdy předtím neexistovaly. Je to zejména skutečnost, že Československo je v důsledku Postupimské smlouvy státem bez německé menšiny. Činitel, který od počátku vzednutí vln nacionalismu v Evropě, tedy prakticky od počátku vytvářel novodobých vztahů mezi moderními evropskými národy, stál mezi českým a slovenským národem a hlavní masou německého národa a který dělal prostředníka využívaje této pozice, zmizel. Poprvé v dějinách se vytváří možnost přímých vztahů mezi Československem a Německem bez jakéhokoli prostředníka. Druhý moment, který je nový a velmi vážně ovlivňuje tyto vztahy, je skutečnost rozdělení Německa. Vznik dvou německých států, z nichž každý patří od počátku své existence do rozdílných sociálně politických a vojenských seskupení, přirozeně ovlivňuje významným způsobem vztahy evropských států k Německu, a tedy i vztahy Československa k němu. U Československa zde vzniká ještě specifikum, že tento stát je jediným evropským státem, který hraničí s oběma německými státy. Tato skutečnost nemůže přirozeně zůstat bez vlivu na geopolitické, strategické a politické úvahy a činy československé zahraniční politiky. Je jen přirozené, že Československo spojené s Německou demokratickou republikou v jednom zájmovém i vojenském bloku řeší své vztahy především s tímto německým státem a že je staví na zcela novou základnu. NDR uznává stav vytvořený v Evropě Postupimskou smlouvou, uznává hranice Československa i přesídlení německé menšiny a není proto pro Československo více nebezpečím. Naopak, stává se spojencem Československa a Československo je výsoce zainteresováno na tom, aby tomuto státu byla zaručena bezpečnost, ve které by se mohl normálně vyvíjet a stát se členem rodiny evropských států.

Na západních hranicích Československa se vytvořila Německá spolková re-

publika. Stát zapojený do Atlantického bloku, který dosáhl díky dalekosáhlé zahraniční pomoci i díky vynikající pracovitosti a schopnosti svého obyvatelstva významných hospodářských úspěchů a stal se jedním z nejsilnějších hospodářských států světa. Je proto pro Československo mimořádně významné najít s tímto státem normální sousedské vztahy, které by měly nový charakter a nebyly analogiemi neslavné minulosti československo-německých vztahů. Mnoho závisí na tom, jaká NSR skutečně je, a nemálo i na tom, jaká je v představách československého obyvatelstva. Začnu představami československého veřejného mínění o NSR. Dlouholetá izolace způsobená přísným rozdělením Evropy do dvou bloků a častý pokřik některých tzv. sudetoněmeckých skupin v NSR způsobily, že v československých představách do značné míry byla NSR pokračováním toho posledního Německa, které Čechoslováci znali a jehož poznání bylo provázeno jen trpkostí, strachem a nenávistí. Proto se vytvořila zcela přirozeně neobyčejná citlivost ve všech vztahových záležitostech mezi Československem a NSR, citlivost, která je důsledkem minulé zkušenosti a jejíž nosnou silou je přirozeně stále trvajícím nedůvěra. Každý politický čin každé československé vlády bude muset nutně počítat s tímto činitelem. Představa, že nebezpečí pro československé národní zájmy přichází vždy z Německa, trvá dále a je značně rozšířena. Všechny tyto představy byly a jsou dosud neobyčejně posilovány někdy hysterickým, někdy rafinovanějším postupem organizací německých přesídlenců z Československa, kteří se sami označují jako sudetští Němci. Čechoslováci po skončení druhého světové války neprovedli přesídlení německého obyvatelstva jako akt msty, ale jako akt sebezáchovy. Nešlo jim o to, aby přesídlení Němci zahynuli nebo aby žili v bídě a trpěli křivdu, naopak jim šlo o to, aby splynuli s ostatním německým obyvatelstvem, aby přestali být neustálým ohrožením národní existence Čechů a Slováků a aby už nebyli oním mezičlánkem neustále negativně a často tragicky zasahujícím do československo-německých vztahů. Proto všechny procesy směřující k asimilaci tohoto přesídleného obyvatelstva s německým obyvatelstvem jsou v Československu chápány jako kladný činitel ve vzájemných vztazích obou států. Je třeba říci, že mnohá místa Německé spolkové republiky vykonala úctyhodnou práci pro tuto asimilaci. Domnívám se, že tím přispěla i k normalizaci vztahů ve střední Evropě. Avšak skutečnost, že jak v oblasti zákonodárství, tak v oblasti sociální politiky, a konečně i v samotném politickém životě NSR jsou rozsáhlé skupiny přesídlenců udržovány stále odděleně od ostatního německého obyvatelstva, že je v nich živena tzv. touha po návratu do vlasti, že jsou často v rozporu s nejzákladnějšími zásadami mezinárodního práva vytvořeny umělé instituce pro udržení jakéhosi hypotetického práva na vlast, to všechno jsou činy neobyčejně znepokojující veřejné mínění Československa.

Vláda Německé spolkové republiky neučinila též až do nedávných kroků nic podstatného, co by se mohlo v Československu vysvětlovat jako akt dobré vůle. V projevech ministrů i hlavy vlády byly nesčetněkrát podpořeny požadavky, myšlenky a akce revizionistických skupin otevřeně nepřátelských Československu. Ve vládě seděl ministr, který nevynechal žádnou příležitost, aby požadoval na Československu vzdání se nezadatelných práv získaných Postupimskou smlouvou a kapitulací před pokřikem tzv. sudetoněmeckých organizací. Všechny tyto momenty přirozeně prohlubovaly rozpor, zvyšovaly nedůvěru československého veřejného mínění k NSR a zabíjely naději, že se vztahy mezi oběma státy přece jen normalizují.

Nová situace v Evropě způsobená postupujícím zlepšováním vztahů mezi evropskými státy s různými společenskými systémy přirozeně nemohla zůstat bez vlivu ani na vztahy mezi Československem a NSR. Bez dohody vlád obou států a přes neobyčejně tvrdý vizový režim ukládaný československým občanům ze strany orgánů NSR se vytvořila do určité míry paradoxní situace. V oblasti obchodu i v oblasti výměny kulturních statků došlo k rychlému a dalekosáhlému zintenzivnění vztahů mezi Československem a NSR. Turistický

ruch pomohl tisícům a tisícům příslušníků obou států navštívit území druhého státu. Nelze již mluvit o vzájemné izolaci. Německo žijící v představách Čechoslováků pod vlivem analogií minulosti se začíná měnit. Na mnoha simplifistických představ nastupují zralější představy postavené na znalosti věcí, lidí i terénu. Jaké jsou prozatím výsledky těchto změn v představách? Většina Čechoslováků poznala, že NSR je daleko mocnější, než předpokládali. Poznala však též, že přes dosažení významných hospodářských úspěchů není v NSR jistota v tom, že tyto úspěchy budou pokračovat. Naopak, projevuje se spíše vlna obav z budoucnosti. Pokud se týče skutečného vlivu přesídleneckých organizací v NSR, všímají si českoslovenští pozorovatelé především skutečnosti, že tyto organizace, i když tvoří „minorité agissante“, jsou stále vlivným politickým nástrojem použitelným a též používaným ve vnitřní i zahraniční politice. Proto podle názoru československých pozorovatelů nebezpečí přicházející z této strany nadále trvá. Českoslovenští pozorovatelé se setkali ve styku s obyvateli NSR s mnoha velmi pozitivními jevy. Zjistili, že mnozí z nich, dokonce většina, si nepřejí válku, nepřejí si násilné řešení vztahů mezi Československem a NSR a že mají tendenci hledat podmínky pro dobré sousedské vztahy mezi oběma zeměmi. Československé veřejné mínění velmi vítá tento postoj značné části západoněmeckého veřejného mínění. Vítá i mnozíci se konkrétní činy ukazující přátelský zájem, který existuje v širokých vrstvách NSR o československou kulturu i o nynější socialistické Československo. Domnívám se, že i četní turisté z NSR navštěvující ve stále čtenější míře Československo se vracejí s přesvědčením, že československý lid nechová žádných nepřátelských pocitů vůči lidu NSR a že si naopak přeje normální dobré a přátelské styky, které by byly k prospěchu oběma zemím.

Československé veřejné mínění vyvozuje z těchto poznatků závěr, že v NSR jsou vytvořeny podmínky pro to, aby se odstranily nánosy minulosti vytvářející překážky pro normalizaci vztahů mezi oběma státy a mezi národy Československa a národem NSR zvláště.

Současně však se v Československu v celé veřejnosti bedlivě sleduje každý čin, který svědčí o opaku, protože hluboká nedůvěra dosud zůstává velmi rozšířena. Proto slova sama nejsou přijímána československým veřejným míněním jako dostatečné důkazy, pouze činy, které jsou závazné a jejichž výsledky zůstávají, se pokládají za důkaz.

Mluvil jsem zatím o představách československého veřejného mínění. Tyto představy jsem se snažil vylíčit v jejich komplexnosti a pravdivosti, představy samy jsou ovšem vždy subjektivními faktory každé politiky, mohou být mylné, neúplné, mohou stát pod vlivem historických tradic a jsou často emocionální. Proto samotnými představami o určité zemi nelze řídit skutečné vztahy s touto zemí. Nelze však též považovat představy za „quantité négligeable“. Jsou konkrétním faktorem a v politice je třeba s nimi počítat. Domnívám se, že by bylo velmi prospěšné, kdyby vědeckí pracovníci obou zemí věnovali v budoucnu určité úsilí rozboru a osvětlení vzájemných představ jedné země o druhé. A kdyby se pokusili ukázat, co se u nich opožděje, co je chybného a co je relativní.

Podíváme-li se však na NSR nikoli z hlediska národních představ Čechoslováků, ale z hlediska objektivního pozorovatele, zjistíme, že při nejmenším některé představy Čechoslováka jsou odůvodněné. NSR působí dojmem hospodářsky i politicky poměrně vysoce stabilizovaného státu. Základem, na němž stojí tento stát, je poměrně vysoká úroveň obyvatelstva, maximální snížení skupin obyvatelstva nepřipustitelných k podílu na tomto relativním blahobytu a relativní stabilita politického zřízení. Za těchto okolností se může analytikovi, který bude používat kvantitativních a statistických metod výzkumu, zdát, že opakování fašismu nebo podobného imperialistického hnutí v NSR je vzhledem k rozvrstvení obyvatelstva a k zajištění relativního blahobytu krajně málo pravděpodobné. Velmi často se setkávám s těmito názory a velmi často si při-

tem vzpomínám na rozborů sociologů o Německu druhé poloviny dvacátých let, před začátkem velké hospodářské krize. Také tehdy všechny rozborů ukazovaly nepravděpodobnost radikalizování politického života, téměř vylučovaly možností válečné avantury Německa a průzkum veřejného mínění, zvláště v Prusku, zřetelně ukazoval, že Hitlerova nacionálně socialistická strana je velkou většinou obyvatelstva považována za neseriózní okrajové hnutí. Zatímco sociologové a političtí prognostici hlásali tyto názory, rodily se v Německu zárodky budoucí strašlivé bouře. Sociologové je neviděli, ekonomové se jim smáli, ale pocítil je například živelně britský básník Lawrence, který právě ve chvíli největšího rozmachu výmarského blahobytu prohlásil, že Německo stojí na pokraji strašných věcí. Kde je pravda v současné době? Mám velkou úctu ke složitým politickovědním metodám používajícím computory. Avšak domnívám se, že z rozborů společenských procesů nelze vyloučit faktor změny, a proto ve všech úsecích dávám přednost úsudku racionálnímu. Domnívám se, že v současné době nelze vyloučit možnost, že NSR se může politicky zradikalizovat, že může být odstraněn zdánlivě stabilní politický systém a že může dojít k politickým i hospodářským překvapením. S tím musí počítat i sousedé Německa. Zvláště když v politickém životě NSR se množí nebezpečné signály.

Může se někdo divit za těchto okolností, že jako podmínku normalizaci vztahů s NSR klade Československo požadavek, aby se NSR jasně a nedvojsmyslně zřekla všech nároků na změnu současného stavu Československa? Mají-li být zahájeny vztahy mezi ČSSR a NSR tak, aby byly základnou nových, dobrých a perspektivních vztahů mezi oběma státy, je to možno udělat jedině s čistým stolem zbaveným vši špíny minulosti.

Domnívám se, že postupně se začínají vytvářet podmínky k tomu, aby tyto nové vztahy mezi ČSSR a NSR byly vytvořeny. Nejen to, že veřejné mínění v obou zemích je nakloněno navázání těchto vztahů, ale i skutečnost, že normalizace vztahů mezi Československem a NSR je nezbytnou součástí evropské bezpečnosti, přispívá k tomu, že vyhlídky v tomto směru se v posledních letech značně zlepšily. Myslím si, že tyto vztahy mohly být už dávno navázány. Na československé straně byla k tomu ochota již před dvěma léty. V té době tu ale převládal názor, že německá spolková vláda nemá zájem na navázání styků s Československem, které by byly postaveny na uznání současného stavu a jimž by předcházelo zřeknutí se jakýchkoli revizionistických požadavků vůči Československu. Proto též československo-německá jednání se vyvíjela velmi pomalu a omezovala se převážně na oboustranné sondáže. V Československu panoval názor, že řada politiků spolkové vlády a NSR vůbec se stále ještě domnívá, že může dojít k jakési kapitulaci Československa v základních otázkách jeho bezpečnosti a jeho života, jako jsou otázky neplatnosti mnichovské dohody, zaručení československých státních hranic a uznání předsídlení německé menšiny z Československa podle Postupimské smlouvy. Tyto neodůvodněné naděje vedly k tomu, že možnost k navázání diplomatických styků, které se tehdy naskýtal, nebylo využito a že vztahy mezi NSR a ČSSR zůstaly i při příznivém rozvoji obchodních a osobních kontaktů stále nevyřešeny.

Iniciativa nové spolkové vlády velké koalice ve středoevropském prostoru je sledována československou veřejností se značným zájmem. Je ovšem třeba mít na paměti, že tato iniciativa se vyvíjí za dosti změněných podmínek ve srovnání s těmi, které existovaly před rokem nebo dvěma roky. Během této doby vznikly a narostly v socialistických zemích střední Evropy obavy před systematickou infiltrací NSR do této oblasti, která by měla sloužit určitým cílům, jednak ideologické diverzi, jednak vytvoření určitého systému ekonomické závislosti těchto zemí na NSR. Konečně v neposlední řadě vznikla v této oblasti obava z toho, že politika NSR sleduje cíl rozdělit socialistické země nebo využít určitých názorových rozdílů, které mezi nimi vznikly nebo které jsou alespoň na Západě jako názorové rozdíly interpretovány. Důsledek této nové atmosféry se projevilo po dvou liniích. Jednak zvýšením nedůvěry a ostražitosti, jednak

snahou po posílení jednoty socialistických zemí v jejich zahraniční politice, zvláště v otázce Německa. Tento vývoj vyústil zcela přirozeně v celý řetěz vzájemných konsultací socialistických států, politických a bezpečnostních dohod mezi nimi, a zvláště v záruky, které socialistické země poskytují Německé demokratické republice, státu, o němž se soudí, že je hlavním cílem zahraničně politické ofenzivy NSR ve střeoevropském prostoru. Tak je třeba vysvětlovat i poslední dohody, které byly uzavřeny mezi Československem a NDR.

Za tohoto složitého stavu, který se vytvořil, je podle mého názoru třeba vysvětlit některé základní momenty současných vztahů mezi Československem a NSR a perspektiv těchto vztahů. Především zůstává nadále v plné platnosti závěr, že nutnost normalizovat vztahy mezi oběma státy dále trvá, naopak, že její intenzita roste. Je to v zájmu jak obou těchto států, tak i v zájmu celoevropském.

Československo je vysoce zainteresováno na normalizaci vztahů s NSR, může však v současné době tento krok učinit jen za předpokladu, že vláda NSR se zřetelně distancuje od všech revizionistických požadavků vůči Československu a že projeví základní ochotu přijmout zásady mírového soužití se všemi evropskými státy bez ohledu na jejich společenské zřízení. Naděje, že Československo od tohoto zásadního požadavku ustoupí, nejsou realistické.

Československé veřejné mínění naprosto nevidí žádného rozporu, který by mohl existovat mezi uzavřením smlouvy o přátelství s NDR a normalizací vztahů s NSR. Smlouva o přátelství s NDR je v Československu chápána jako smlouva se socialistickým sousedem, s nímž nás pojí řada společných zájmů a na jehož bezpečnosti jsme živelně zainteresováni. Tato smlouva však není proti nikomu namířena a nemůže vylučovat ani oslabovat snahy Československa o dobré přátelské sousedství s NSR.

Domnívám se, že do vztahů mezi národy atomového věku vstoupilo velmi mnoho nových činitelů a nových vlivů. Svět se stal daleko menším, než byl předtím, a do popředí scény mezinárodního dění vstupují stamiliónové národy, které do nedávna byly objektem politiky evropských států. Bude třeba ze všech těchto skutečností vyvodit důsledky. Mělo by se tak stát v nitru každého z nás, neboť to je první podmínka přijetí nových zásad vztahů mezi národy atomového věku, které jediné mohou uchránit lidstvo před zánikem. Platí to nesporně i o československo-německých vztazích. Uvedl jsem některé nové prvky v těchto vztazích, omezil jsem se jen na ty specifické. Avšak vývoj těchto vztahů je součástí velkého vývoje vztahů sil působících v současném světě vůbec. Češi a Němci nejen že po staletí žijí v jednom zeměpisném prostoru, nejen že si jsou civilizačně i psychologicky ve velmi mnohém podobní a že se v dějinách vzájemně myšlenkově a kulturně oplodňovali, ale mají ještě více společného. V současné době se svými rozhodnutími, která se týkají jejich vzájemných vztahů, podílejí na vypracování odpovědi na otázku, zda lidstvo bude žít anebo zahyne. Domnívám se, že vedle těchto ostatních úvah by tato základní úvaha měla řídit jejich rozhodování a jejich vzájemné vztahy. Proto nevidím budoucnost vztahů mezi NSR a Československem pesimisticky. Věřím, že se vytvoří vztahy skutečně kvalitativně nové, které budou odpovídat době, ve které žijeme. Cesta k jejich vytvoření však musí být co nejméně osvětlována emocemi a co nejvíce realistickým chápáním skutečností a nutností.